

Механізми формування та підтримки економічної безпеки суб'єктів аграрного бізнесу

Богданюк Ігор

кандидат юридичних наук, старший дослідник заступник директора з організаційно-наукової роботи та трансферу технологій, *Інститут тваринництва Національної академії аграрних наук України*, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4782-9986>

Прийнято: 18.09.2024 | Опубліковано: 29.09.2024

Анотація. Суттєвої актуальності в умовах сучасних викликів набула тематика економічної безпеки підприємств аграрного сектору, зокрема глобальної нестабільності, зміни клімату, нестабільних ринкових умов та зростаючої конкуренції. У статті розглянуто механізми формування та підтримки економічної безпеки суб'єктів аграрного бізнесу, приміром організаційні, фінансові, правові та інформаційні заходи, що дозволяють забезпечити стабільність та стійкість аграрного підприємства на ринку. Перед підприємствами під впливом економічної та політичної нестабільності виникає потреба забезпечення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств та захист від проявів загроз зовнішнього та внутрішнього походження. Відзначено, що надійний механізм економічної безпеки повинен включати превентивні заходи, як-от аналіз та моніторинг загроз, розробку сценаріїв реагування на кризи, а також гнучкість у ресурсах, що дозволить підприємству ефективно адаптуватися до швидких змін у зовнішньому середовищі. На основі проведеного дослідження, у статті

висвітлено практичні рекомендації задля утворення системи економічної безпеки, що враховує особливості аграрного сектору та сприяє довгостроковій стійкості підприємства. Економічна безпека такий стан підприємства, в рамках якого воно гнучко реагує на існуючі загрози та ризики для господарської діяльності на основі: ведення постійного моніторингу впливу дестабілізуючих факторів, забезпечення ефективного виконання поточних господарських завдань, виконання зобов'язань та вирішення завдань розвитку. В економічній безпеці особливу увагу слід приділяти саме фінансовій частині, яка означає захист підприємства від впливів зовнішніх та внутрішніх. Мається на увазі можливість впоратися з наслідками різноманітних загроз або своєчасно їх усунути за рахунок наявності необхідного матеріального резерву, при цьому негативні фактори будуть мінімальними. Аграрні підприємства стикаються з необхідністю розробки механізмів формування та підтримки економічної безпеки, які забезпечують захист і зростання в умовах підвищеної невизначеності.

Ключові слова: безпека, бізнес, механізми, розвиток, конкурентоспроможність, ресурси.

Mechanisms of formation and support of the economic security of agricultural business subjects

Bogdaniuk Ihor

Candidate of Legal Sciences, Senior Researcher, Deputy Director for Organizational Scientific Work and Technology Transfer of the Livestock Farming Institute of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4782-9986>

Abstract. *The topic of economic security of enterprises in the agrarian sector, in particular global instability, climate change, unstable market conditions and*

growing competition, has gained significant relevance in the conditions of modern challenges. The article examines the mechanisms of formation and support of the economic security of agrarian business entities, for example, organizational, financial, legal and informational measures that allow ensuring the stability and stability of an agrarian enterprise on the market. Under the influence of economic and political instability, there is a need for enterprises to ensure the economic security of agricultural enterprises and to protect them from external and internal threats. It was noted that a reliable mechanism of economic security should include preventive measures, such as analysis and monitoring of threats, development of crisis response scenarios, as well as flexibility in resources, which will allow the enterprise to effectively adapt to rapid changes in the external environment. Based on the conducted research, the article highlights practical recommendations for the formation of an economic security system that takes into account the peculiarities of the agrarian sector and contributes to the long-term sustainability of the enterprise. Economic security is the state of an enterprise in which it flexibly responds to existing threats and risks to economic activity on the basis of: conducting constant monitoring of the impact of destabilizing factors, ensuring the effective performance of current economic tasks, fulfilling obligations and solving development tasks. In economic security, special attention should be paid to the financial part, which means protecting the enterprise from external and internal influences. It means the ability to cope with the consequences of various threats or to eliminate them in a timely manner due to the availability of the necessary material reserve, while the negative factors will be minimal. Agricultural enterprises are faced with the need to develop mechanisms for the formation and maintenance of economic security, which provide protection and growth in conditions of increased uncertainty.

Keywords: *security, business, mechanisms, development, competitiveness, resources.*

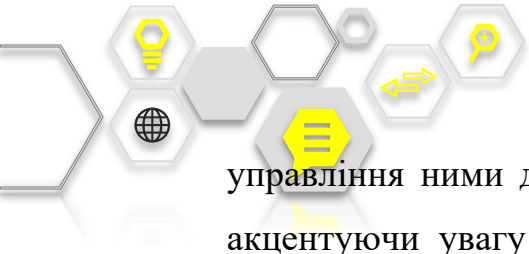
Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Безпека аграрного бізнесу (особливо

економічна) є важливою складовою стійкого розвитку цього сектора та забезпечення його конкурентоспроможності. Економічна безпека - стан підприємства, за якого може воно ефективно функціонувати в умовах змінного ринкового середовища, протидіяти внутрішнім і зовнішнім загрозам, а також забезпечувати власну стійкість і розвиток у довгостроковій перспективі. Враховуючи сучасні виклики, пов'язані з економічною нестабільністю, кліматичними змінами та політичними ризиками, аграрні підприємства стикаються з необхідністю розробки механізмів формування та підтримки економічної безпеки, які забезпечують захист і зростання в умовах підвищеної невизначеності.

Забезпечення економічної безпеки є базовою умовою для стабільного функціонування та розвитку суб'єктів аграрного бізнесу. Це досягається шляхом створення системи управління, яка дозволяє ідентифікувати, аналізувати та мінімізувати загрози і ризики. Ефективна економічна безпека сприяє підвищенню конкурентоспроможності, адаптивності до ринкових змін та стійкості до кризових ситуацій. Механізми економічної безпеки суб'єктів аграрного бізнесу включають інструменти управління фінансами, ресурсами, інноваціями та правовим захистом. Вони забезпечують не лише захист від ризиків, але й створюють сприятливі умови для довгострокового розвитку. Системний підхід до формування таких механізмів дозволяє враховувати як внутрішні, так і зовнішні фактори впливу

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема економічної безпеки, особливо в контексті аграрного бізнесу, є дуже актуальною, і низка вчених приділила їй особливу увагу. Серед дослідників, які вивчали механізми формування та підтримки економічної безпеки в аграрному секторі, варто згадати таких: Бойко В. В.[4] (питання економічної безпеки в аграрній сфері, розглядаючи управлінські та фінансові аспекти, що сприяють стійкості агропідприємств), Сухоруков А. І. [18] (аналіз економічної безпеки підприємств загалом і впливом різних факторів на стійкість аграрного бізнесу). Ладюк О. Д. [12] (вивчає економічні ризики та ефективні стратегії

управління ними для гарантування економічної безпеки аграрного сектора, акцентуючи увагу на інноваційних підходах), Дуб Б. С. [10] (системи та механізми забезпечення економічної безпеки), Лебедко С. А. [13] (системи економічної безпеки підприємств та їх роль у зменшенні впливу кризових явищ в аграрному секторі), Поручник А. [16] (питання захисту аграрного бізнесу від загроз, акцентуючи увагу на розробці ефективних механізмів реагування на виклики), Буркинський Б. В. [5] (питання управління економічною безпекою підприємств в умовах ризиків і невизначеності, аналіз факторів, які впливають на стабільність аграрного сектору). Вказані вчені роблять значний внесок у розробку та вдосконалення механізмів економічної безпеки в аграрному секторі, створюючи методологічну основу для підвищення стійкості підприємств до викликів. Але незважаючи на значну кількість наукових робіт присвячених економічній безпеці, вказане питання є недостатньо дослідженим в сучасних умовах.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Виникає необхідність формування чіткої структури економічної безпеки, яка враховує фінансові, ресурсні, правові та інноваційні аспекти та систематизації основних внутрішніх і зовнішніх факторів, що впливають на економічну безпеку аграрного бізнесу, тобто створення механізму управління економічною безпекою, який враховує специфіку аграрного бізнесу (наприклад, сезонність, залежність від природних умов).

Формулювання цілей статті (постановка завдання) Метою дослідження є розробка теоретико-методологічних засад та практичних рекомендацій щодо формування і підтримки механізмів економічної безпеки суб'єктів аграрного бізнесу. Це включає визначення ефективних інструментів, стратегій та заходів для забезпечення стійкого функціонування аграрних суб'єктів у сучасному конкурентному середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження В процесі забезпечення економічної безпеки важливу роль відіграє підтримка стану захищеності як здатності здійснювати діяльність у нормальному режимі, що дозволяє

досягати мети та завдання розвитку, при цьому відхилення від нормальних параметрів не мають критичного характеру, а виникаючі втрати обумовлені зовнішніми факторами (наприклад, природне зменшення або нормативне зношування основних засобів).

Сьогодні економічна безпека як на рівні країни, так і на рівні підприємств, залежить від потреби у створенні стратегічних управлінських рішень, що враховують соціальні, екологічні, управлінські та економічні аспекти [11].

На підприємстві забезпеченню економічної безпеки підлягають усі сфери фінансово-господарсько-діяльності організації, що включають:

- майновий комплекс та інші ресурси;
- здійснювані бізнес-процеси;
- економічні інтереси.

Економічна безпека відіграє ключову роль у системі стратегічного управління, оскільки дозволяє оцінити можливі ризики, передбачити їхній вплив на кінцеві результати та визначити необхідні заходи для їхнього запобігання. Навіть аграрні підприємства з високим ресурсним потенціалом можуть зазнати значних втрат через такі фактори, як несприятливі кліматичні умови, якщо не реагувати на ці виклики своєчасно [17].

Схему забезпечення економічної безпеки підприємства представлено на рис. 1.

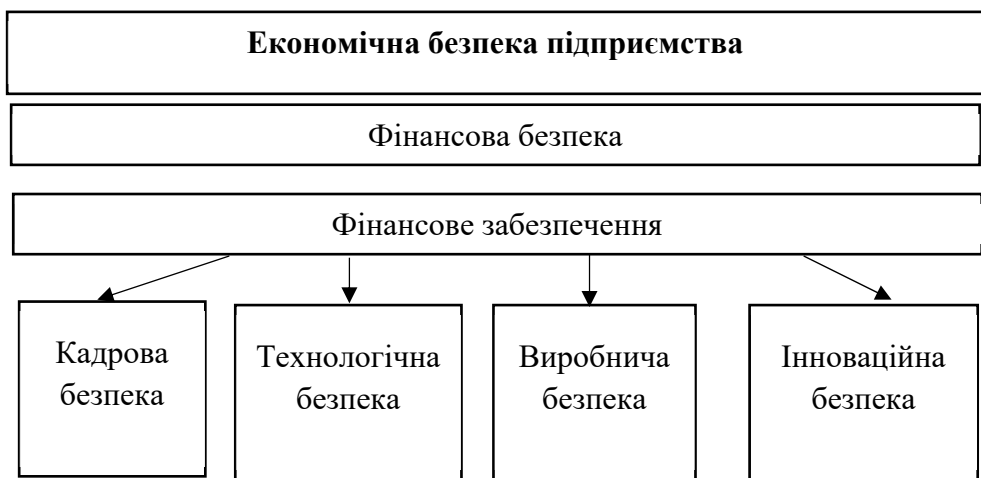

Рис.1 Схема забезпечення економічної безпеки підприємства

Однією з важливих складових економічної безпеки підприємства є фінансова безпека, яка є забезпечення ефективної реалізації ресурсів підприємства, що відбивається на основних фінансових показниках.

Механізм забезпечення економічної безпеки - комплекс заходів (організаційних, економічних і правових), направлених на запобігання потенційним загрозам. Основна метою цього механізму на всіх рівнях є створенні оптимальних умов для забезпечення життєдіяльності та розвитку особистості, соціально-економічної стабільності суспільства, збереження національної цілісності та державності, а також у протидії впливу як внутрішніх, так і зовнішніх загроз для підтримки економічної безпеки.

Дуб Б.С. вважає, що механізм забезпечення економічної безпеки являє собою сукупність економіко-організаційних, правових методів і форм, інструментів впливу та підтримки, що сприяють реалізації управлінських функцій у системі економічної безпеки підприємства для досягнення стану захищеності [10].

Лебедко С.А. трактує механізм забезпечення економічної безпеки як складову частину системи економічної безпеки підприємства, що містить цілі, завдання, методи та заходи, що дозволяють досягти цільового рівня захищеності [13].

На думку Сухорукова А.І. та Ладюка О.Д., механізм забезпечення економічної безпеки включає управлінські, економічні, організаційні, правові та мотиваційні заходи та засоби, які дозволяють досягти найвищого рівня економічної безпеки [18].

Щоб розкрити суть механізму забезпечення економічної безпеки, потрібно розглянути завдання економічної безпеки та причини підтримки її на належному рівні. Virізняють основні завдання економічної безпеки. Вони представлені на рис. 2.

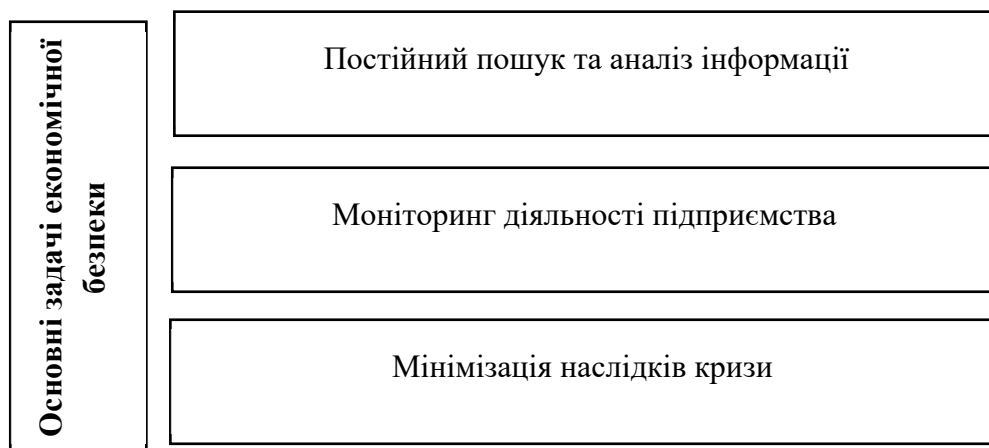

Рис.2 Основні задачі економічної безпеки підприємства

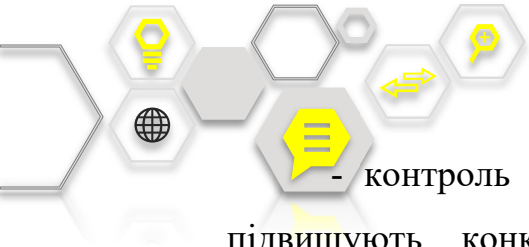
Дані завдання свідчать, що підприємство для підтримки стабільного рівня безпеки має регулярно відстежувати свій стан, причому як фінансовий, і навіть чинники довкілля.

Механізми економічної безпеки аграрного підприємства охоплюють сукупність інструментів і заходів, які спрямовані на створення стабільного та безпечного середовища для його функціонування. До таких механізмів належать:

- стратегічне планування – створення довгострокових планів з урахуванням внутрішніх і зовнішніх ризиків. Застосування стратегічного планування дозволяє аграрному підприємству розробляти стратегії на випадок кризових ситуацій та забезпечувати свою стійкість на ринку.

- фінансова стабільність – ефективне управління фінансовими ресурсами, залучення інвестицій і створення фінансової "подушки" для захисту підприємства від економічних коливань, змін у ціновій політиці або зниження попиту.

- управління ризиками – комплекс заходів для ідентифікації, аналізу та мінімізації різноманітних ризиків, таких як кліматичні, економічні та соціальні. Наприклад, підприємства можуть страхувати врожаї від несприятливих кліматичних умов, що допомагає знизити втрати від непередбачуваних подій.

- контроль якості продукції – впровадження стандартів якості, які підвищують конкурентоспроможність продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках. Це може допомогти аграрним підприємствам зміцнити свою позицію на ринку та забезпечити стабільність збуту.

- захист інформації – забезпечення безпеки комерційної інформації, зокрема даних про клієнтів, контракти та стратегічні плани підприємства. В умовах посилення кіберзагроз ефективний захист інформаційних ресурсів стає важливим елементом економічної безпеки.

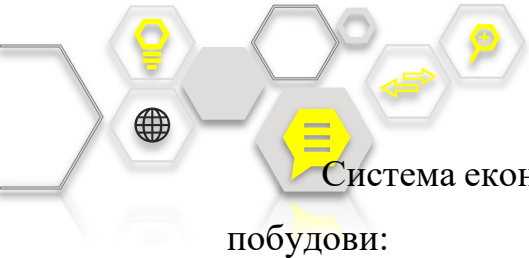
Фактори зовнішнього середовища також дуже впливають на підприємство, тому при ігноруванні даних факторів ефективність підприємства падає. Центральне місце в управлінських функціях займає моніторинг діяльності підприємства, оскільки це основний спосіб оперативного відстеження стану підприємства з метою швидкого реагування на умови, що змінюються. Прийоми моніторингу діяльності підприємства представлені рис. 3.

Рис.3 Прийоми моніторингу діяльності підприємства

Основні цілі підтримки економічної безпеки підприємства полягають у наступному:

- стійке та максимально ефективне функціонування підприємства у реальних умовах;
- створення високого потенціалу зростання та розвитку підприємства у майбутньому.

Система економічної безпеки повинна ґрунтуватися на таких принципах побудови:

- єдиноначальність та колегіальність;
- інформаційна оснащеність;
- науковість, плановість, системність та комплексність.

Основні напрями забезпечення безпеки підприємства включають:

- зовнішні: захист прав підприємства як незалежного учасника ринку, захист від можливих терористичних загроз та природних катаклізмів, мінімізація зовнішніх ризиків у діяльності.

- внутрішні: зниження внутрішніх ризиків, захист працівників та підрозділів підприємства, забезпечення безпеки технічних засобів, охорона території та будівель.

- загальносистемні: захист майна підприємства, забезпечення інформаційної безпеки, профілактика можливих загроз як внутрішніх, так і зовнішніх, а також усунення наслідків, які можуть вплинути на безпеку підприємства.

Підтримка економічної безпеки потребує великих зусиль і витрат з оптимізації структури капіталу, оборотних активів, регулювання грошових потоків тощо. Для здійснення якісного аналізу рівня економічної безпеки необхідно дотримуватись обраної методики його оцінки.

Універсальних підходів для оцінки рівня економічної безпеки та вибору тих чи інших показників немає. З цієї причини перед керівником чи іншою відповідальною особою стоїть не просте завдання, яке потребує визначення об'єктів «кризового поля». Методи та критерії оцінки рівня економічної безпеки дуже різноманітні і нерідко їх вибір обумовлюється розмірами підприємства, а також галуззю та іншими особливостями.

Підтримка економічної безпеки в аграрному бізнесі передбачає створення умов на різних рівнях для його стабільного функціонування. До основних механізмів підтримки відносяться:

формування кадрового потенціалу – навчання та підвищення кваліфікації працівників, що дозволяє підприємству бути гнучким і адаптивним у змінних умовах. Компетентний персонал здатний ефективніше реагувати на ризики і впроваджувати інноваційні підходи до роботи.

- інноваційні технології – використання сучасних технологій у виробництві та логістиці, що підвищує ефективність виробничих процесів і знижує витрати. Автоматизація виробництва та інноваційні агротехнічні рішення допомагають аграрним підприємствам протистояти ризикам і досягати більш високих результатів.

- диверсифікація ринків збуту – розширення географії постачань та пошук нових каналів збуту дозволяють знизити залежність від одного ринку і зменшити вплив кризових ситуацій на підприємство.

- екологічна стійкість – дотримання стандартів екологічної безпеки та впровадження екологічно чистих технологій, які забезпечують захист навколишнього середовища та підвищують репутацію підприємства на ринку.

- формування партнерських відносин – взаємодія з іншими підприємствами, урядовими структурами та фінансовими установами, що може допомогти підприємству в отриманні підтримки та ресурсів для розвитку.

Важливим елементом системи економічної безпеки є механізм забезпечення економічної безпеки, що реалізується поетапно та який є комплексом організаційних, правових, технічних, інформаційних та спеціальних заходів спрямованих на попередження загроз, суб'єктивних та об'єктивних ризиків. Його розглядають як сукупність філософії економічної безпеки підприємства, керуючих функцій щодо її підтримки, ресурсів для його здійснення, цільової спрямованості, що містить необхідні основні організаційні форми та економічні інструменти.

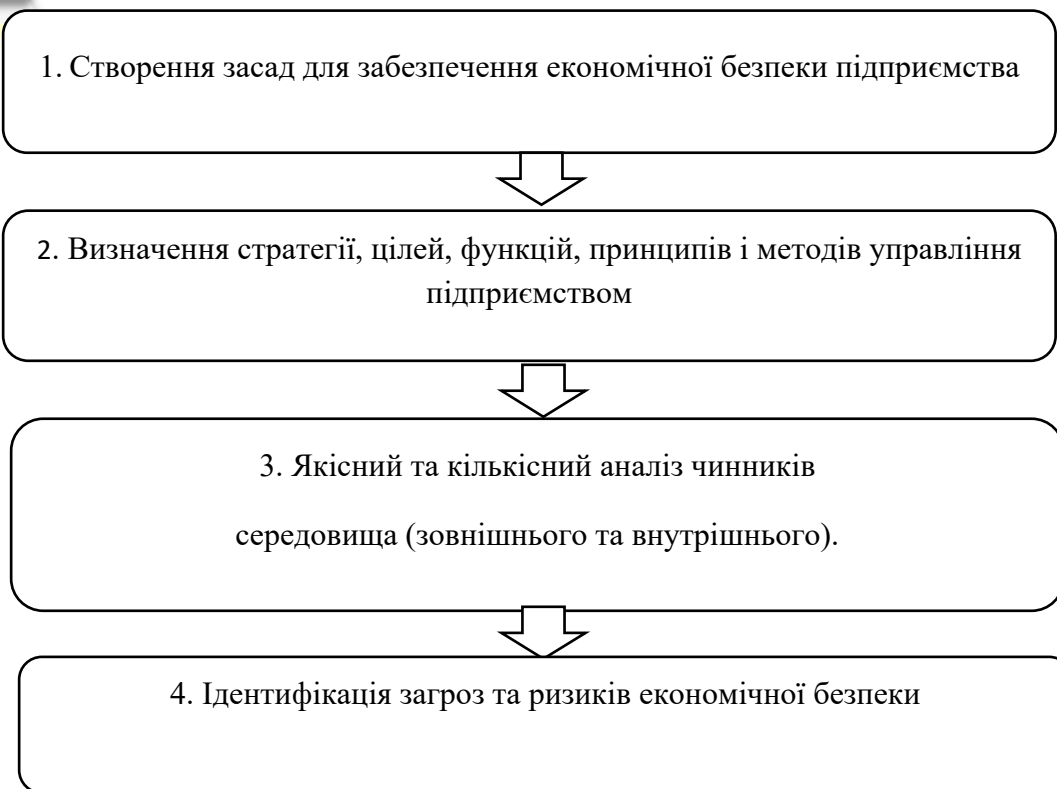
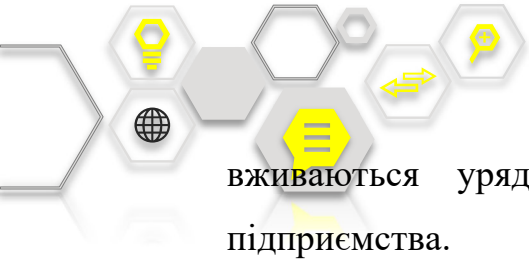

Рис.4 Етапи забезпечення економічної безпеки

Однією з основних вимог в системі механізму забезпечення економічної безпеки підприємства є наявність індикативного аналізу. За допомогою цього аналізу можна оцінити ефективність заходів щодо забезпечення економічної безпеки. В процесі індикативного аналізу вивчається динаміка стану галузі, окремі показники якої можуть бути індикаторами стану економіки, і навіть можливі ризики, які можуть виникнути для підприємства у разі несприятливого розвитку подій.

Вибрані керівником або менеджерами показники, що є індикаторами економічної безпеки:

- вимірюють загрози діяльності підприємства у кількісній формі;
- мають високу чутливість і мінливість, що є великою цінністю для попередження керівництва суб'єктів господарювання про можливі небезпеки у зв'язку зі змінами в економіці, наприклад, у зв'язку з заходами, що

вживаються урядом, а також щодо внутрішньої діяльності самого підприємства.

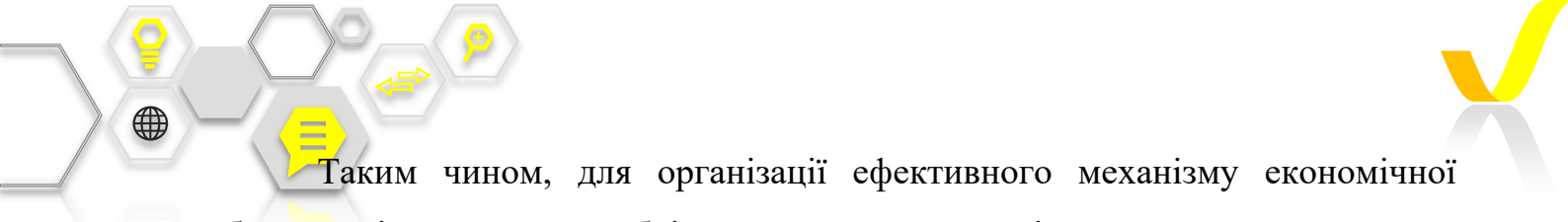
Щоб визначити ймовірність настання будь-якої загрози, використовуються спеціальні методики, що базуються на положеннях теорії ймовірності. До контрольованих індикаторів діяльності підприємства відносять спеціальні індикатори економічної безпеки. Спеціальні індикатори здійснюють діагностику та ідентифікацію фінансового стану підприємства за певний період. Ці індикатори можуть мати такі значення: нормальний стан підприємства, передкризовий стан, кризовий стан. З їхньою допомогою можна прогнозувати банкрутство підприємства.

Залежно від зміни показників індикаторів щодо граничних значень визначається фінансовий стан підприємства, прогнозується ймовірність банкрутства. За отриманими результатами визначаються подальші управлінські заходи, необхідні у плануванні та організації процесів господарської діяльності.

До превентивних механізмів, що послаблюють розвиток кризи, відновлює фінансовий стан підприємства, можна віднести:

- реалізацію зайвих чи невикористовуваних активів підприємства задля підвищення ліквідності активів;
- підвищення рівня страхування фінансових ризиків як зовнішніх, так і внутрішніх;
- скорочення обсягу ризикованих фінансових операцій.

Якщо фінансовий стан підприємства перебуває на передкризовому рівні, необхідно вжити заходів щодо запобігання подальшому розвитку кризи. Ці заходи включають організаційні зміни, коригування стратегії розвитку та фінансову стабілізацію. Реалізація управлінських рішень у таких несприятливих умовах, пов'язаних зі зниженням керованості підприємства, конфліктами інтересів, невизначеністю та обмеженістю часу, становить певні труднощі. Впровадження цих рішень може бути утруднено різними факторами, пов'язаними з розвитком кризових ситуацій.

Таким чином, для організації ефективного механізму економічної безпеки підприємства необхідно взяти до уваги такі положення.

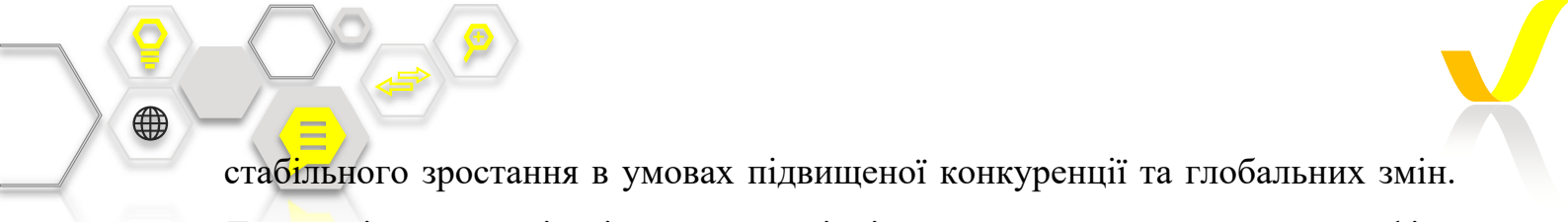
1. Підтримку економічної безпеки підприємства необхідно розглядати як тривалий процес, що включає постійний моніторинг за визначеними показниками, щоб мати об'єктивне уявлення про стан економічної безпеки та використати відповідні механізми її забезпечення.

2. Від поточного стану аспектів діяльності підприємства і результатів прогнозування ймовірності банкрутства значною мірою залежить рішення керівництва та інструменти їх здійснення. Рівень економічної безпеки визначає вибір відповідних методів управління.

3. Характеристика функціонування механізму забезпечення економічної безпеки підприємства включає такі особливості: механізм має високу динамічність і постійно вдосконалюється, щоб успішно адаптуватися до внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства, що змінюється.

Створення та реалізація умов, що гарантують економічну безпеку підприємства є головною метою механізму забезпечення економічної безпеки підприємства. Ці умови визначено на основі критеріїв економічної безпеки та її рівня. Зниження витрат підприємства, адаптація до нововведень і розширення використання послуг інфраструктури ринку – це ті умови, які враховуються в структурі механізму забезпечення економічної безпеки підприємства. Передбачається, що ці умови найбільше впливають на формування прибутку підприємства та забезпечують економічну безпеку.

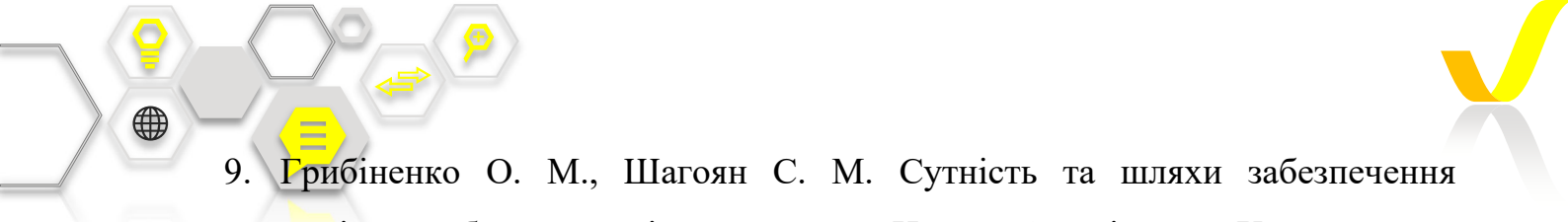
Висновки. Формування та підтримка економічної безпеки аграрних підприємств вимагають системного підходу, який поєднує фінансові, технологічні, кадрові та екологічні аспекти. Сучасні механізми економічної безпеки повинні враховувати багатофакторний вплив внутрішніх і зовнішніх ризиків, забезпечувати проактивний підхід до управління, а також сприяти підвищенню стійкості та ефективності суб'єктів аграрного бізнесу. Ефективне застосування механізмів забезпечення економічної безпеки дозволяє аграрним суб'єктам не тільки мінімізувати ризики, але й створювати умови для

стабільного зростання в умовах підвищеної конкуренції та глобальних змін. Для успішної реалізації цих механізмів важливо враховувати специфіку аграрного сектору, адаптуючи підходи до сучасних викликів, зокрема таких, як зміна клімату та цифровізація агровиробництва.

Список використаних джерел

1. Андрієнко В. М. Сучасні підходи до формування системи економічної безпеки вітчизняних будівельних підприємств. Вчені записки університету «КРОК». Серія: Економіка. 2014, Вип. 37. С. 119-126.
2. Бандурка О.М. Основи економічної безпеки [О.М. Бандурка., В.Є. Духов, К.Я. Петрова, М. Черняков]. Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 236 с.
3. Безус Р. М. Механізм стійкості аграрного сектору економіки України до глобальних викликів / Р. М. Безус, А. В. Бойко. Європейський вектор економічного розвитку. 2014. № 2(17).С. 22–29.
4. Бойко В. Формування системи безпеки як складової сталого економічного розвитку. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства. Економічні науки. 2010. Вип. 105. С. 146–153.
5. Буркинський, Б. В., Грищенко, В. Ф. Чинники забезпечення економічної безпеки в процесі інноваційного розвитку підприємства. Економічні інновації, 3 (76), 2020, с. 6–29.
6. Васильців Т.Г., Волошин В.І. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія. за ред. Т.Г. Васильціва. Львів: Ліга-Прес, 2012. 386 с.
7. Вовк В. В. Формування системи економічної безпеки підприємства. URL: https://confcontact.com/2014_04_25_ekonomika_i_menedgment/tom2/10_Vovk.htm
8. Воропай В.А. Аналіз методичних підходів оцінки стану і рівня забезпечення системи економічної безпеки підприємства. Культура народів Причорномор'я. 2013. № 257. С. 190-195.

9. Грибіненко О. М., Шагоян С. М. Сутність та шляхи забезпечення економічної безпеки підприємства. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». 2017. № 22. Ч. 1. С. 98–100. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_22/1/25.pdf

10. Дуб Б.С. Механізм забезпечення економічної безпеки підприємства: сутність, структура, значення. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/63-2.pdf>

11. Злотнік М., Мельник О. Стратегічне управління впровадженням принципів циркулярної економіки на вітчизняних підприємствах. Підприємництво та інновації. 2020. № 12. С. 112–119. DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/12.19>

12. Ладюк О. Д. Теоретичний базис бюджетної безпеки України. *Ефективна економіка*. 2018. № 2. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6130>

13. Лебедко С.А. Формування механізму забезпечення економічної безпеки транспортних підприємств. Економіка та держава. 2017. № 8. С. 89-94.

14. Меліхова Т.О. Методологічні підходи забезпечення рівня стійкості економічної безпеки промислових підприємств. Глобальні та національні проблеми економіки. Вип. 1_2. 2018. URL: <http://global-national.in.ua/issue-21-2018>

15. Міщенко С.П. Концептуальні основи забезпечення економічної безпеки підприємства. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2012. № 37. С. 215–220.

16. Поручник А.М. Національний інтерес України: економічна самодостатність у глобальному вимірі: Монографія. [Текст] К. КНЕУ, 2008. 352 с.

17. Сисоліна Н.П., Сисоліна І.П. Стратегічні орієнтири управління інноваційним потенціалом в агробізнесі // Перспективи ефективних управлінських рішень у бізнесі та проєктах : матеріали VIII Міжнародної

науково-практичної конференції (17 листопада 2023 р., м. Одеса) Одеса: МГУ,
2023. С. 109–112. DOI:<https://doi.org/10.32837/11300.27373>

18. Сухоруков А.І., Ладюк О.Д. Фінансова безпека держави:
навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2007. 192 с.